

درس خارج اصول استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

موضوع کلی: اوامر

تاریخ: ۱۸/آذر/۱۳۹۶

موضوع جزئی: مباحث مقدماتی - واجب نفسی و غیره - تنبیهات -

مصادف با: ۲۰ ربیع الاول ۱۴۳۹

تنبیه سوم: راه حل دهم (امام خمینی) - ثمره فقهی

راه حل ها

جلسه: ۲۴

سال نهم

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

مروری بر مباحث گذشته

از بحث طهارات ثلاث یک مطلب باقی مانده که بحث مفیدی است. طی جلسات متعدد برای حل مشکل عبادیت طهارات ثلاث ده راه حل را بیان کردیم و اشکالاتی در مورد طهارات ثلاث مطرح کردیم که مهم ترین آن ها اشکال دور بود. از بین راه حل های ارائه شده راه قابل قبول راه حل امام خمینی بود و نتیجه این شد که عبادیت وضو و غسل و تیمم بدون احتیاج به امر و صرفا با قصد قربت به معنای قصد تقرب الی الله (نه به معنای قصد امتثال امر) قابل تحقق است.

ثمره فقهی راه حل های مختلف در عبادیت طهارات ثلاث

ثمره فقهی این بحث و تفاوتی که در این راه حل ها وجود دارد در کجا ظاهر می شود؟ اساس این بحث یک بحث فقهی است و نوعا علماء از آن به اجمال بحث کرده اند و تفصیل آن را به فقه واکذار نموده اند. این مسئله ای است که مبتلا به است و آن این که وضوی قبل الوقت و وضوی بعد الوقت طبق این راه حل ها چگونه تفسیر و توجیه می شود؟

آن چه که تا به حال در صدد حل آن بودیم اصل تصحیح عبادیت طهارات ثلاث بود. این که وضو و غسل و تیمم مامور به به امر غیره می باشند. زیرا امر به وضو و غسل و تیمم برای نماز و طواف و امثال آن ها شده است. ولی مشکل این است که امر غیره عبادیت را برای این سه ایجاد نمی کند. امر غیره خاصیتی برای خود آن شیء ندارد و صرفا مقدمیت مامور به را برای غیر ثابت می کند اما این چنین نیست که خود مقدمه را دارای ثواب و مقرب کند و آن را عبادت قرار دهد. تا کنون تمام تلاش هایی که برای تصحیح عبادیت وضو و غسل و تیمم صورت گرفته را بیان کردیم. چون گفتیم آن وضو و غسل و تیممی مقدمه نماز است که عبادت باشد؛ لذا ابتدا باید عبادیت آن را ثابت کنیم. یعنی وضو و غسل و تیمم باید عبادت شوند که بتواند مقدمه نماز و طواف قرار بگیرد و امر غیره متوجه آن شود. راه حل هایی بیان شد که بعضی صحیح و بعضی نادرست بودند. تا این جا اصل تعلق امر غیره به این طهارات ثلاث درست شد و توانستیم عبادیت آن ها را درست کنیم تا بتوانند مقدمه نماز قرار بگیرند. اما یک مسئله باقی مانده است و آن این که آیا اگر کسی قبل از وقت نماز وضو بگیرد آیا این وضو صحیح است یا خیر؟

اگر کسی بعد از وقت وضو بگیرد وضوی او صحیح است یا خیر؟ معنای این سوال این است که کسی قبل از وقت وضو بگیرد منتهی نه به عنوان نماز یا قبل از وقت وضو بگیرد برای نماز بعد الوقت مثلا شخصی صبح وضو بگیرد برای نمازی که بعد از اذان می خواهد بخواند. آیا با این وضو می تواند بعد از اذان نماز بخواند یا خیر؟ یا مثلا مکلف بعد از اذان ظهر وضو می گیرد اما نه به نیت نماز لکن بعدا بنا می گذارد که بعد با این وضو نماز بخواند، آیا نماز خواندن با این وضو صحیح است؟ زیرا ملاحظه کردید همه این راه حل ها معطوف به حل مشکل عبادیت این طهارات بود. حال می خواهیم ببینیم وقتی مشکل عبادیت این طهارات از طریق راه حل امام تصحیح شد بین این صور فرق می کند یا خیر؟ طبق راه حل های دیگر چطور؟ (این سوالات در مانحن فیه مطرح و مهم می باشند)

از جمله سوالات دیگری که در این مقام مطرح است این است که اگر کسی قائل به این شد که عبادیت از راه امر نفسی درست می شود مثل محقق خراسانی آیا این شخص بعد از دخول وقت اگر قصد نماز خواندن داشته باشد وضوی او چگونه است؟ یعنی آیا به وضوی او امر غیری به عنوان مقدمه نماز تعلق می گیرد، یا امر نفسی نیز دارد؟ و در این صورت اجتماع امر نفسی و غیری چگونه قابل حل است؟ به بیان دیگر مکلف بعد از اذان ظهر می خواهد وضو بگیرد، از یک طرف امر نفسی به آن تعلق گرفته و مستحب است و از یک طرف نیز مقدمه نماز است که متعلق امر غیری است. این دو چگونه قابل اجتماع است؟ به این سوالات باید به دقت و تفکیک جواب داد.

سوال دیگر این است که اگر کسی بخواهد قبل از اذان ظهر وضو بگیرد، وضویش به خاطر عدم دخول وقت متعلق امر غیری نشده است، نهایتا مانند محقق خراسانی بگوییم که امر نفسی به آن متعلق شده است. حال کسی که وضو گرفته بخاطر استحباب نفسی آن، او چطور می تواند بعد از وقت این وضو را مقدمه نماز قرار بدهد درحالی که آن وقتی که او وضو گرفت امر غیری هنوز متوجه به آن وضو نشده بود؛ اگر هم وضو می گرفت فایده ای نداشت، از آن طرف همان طور که اشاره شد اگر بعد از وقت وضو بگیرد اگر به عنوان مقدمه نماز وضو بگیرد اشکالی ندارد ولی مسئله این است که آیا امر نفسی متوجه به این وضو چگونه توجیه می شود؟ آیا آن امر نفسی باقی است یا خیر؟ اگر آن امر نفسی باقی نباشد استحباب و عبادیت معنا ندارد و اگر عبادیت وجود نداشته باشد امر غیری چگونه متوجه آن می شود؟

بر طبق راه حل امام خمینی

این نکته در این بحث وجود دارد ما اجمالا بنا بر نظر مختار و برگزیده (که همان نظر امام خمینی است) این موضوع را بررسی می کنیم تا معلوم شود که بالاخره آیا وضوی قبل الوقت با وضوی بعدالوقت فرقی دارند یا خیر؟

۱. کسی که قبل الوقت وضو می گیرد قطعا از نظر همه این وضو متعلق امر غیری نیست. زیرا هنوز وقت نماز نشده است. امر به نماز مقید به دخول وقت است. وجوب نماز بعد از زوال فعلیت پیدا می کند و اگر چیزی هم بخواهد مقدمه نماز باشد، فعلیت وجوب آن نیز بعد از زوال و بعد از دخول وقت می باشد. لذا قبل از وقت معنا ندارد که امر غیری به وضو شود. پس قبل از وقت امر غیری به این معنا که بگویند «توضاً للصلوة» محقق نیست. قبل از ظهر امر غیری به وضو محقق نشده است. لذا قبل از وقت امر غیری متعلق به وضو نیست و تقریبا مورد قبول همه می باشد. اما آیا امر نفسی استحبابی نیز متعلق به وضو شده یا خیر؟ طبق نظر امام خمینی چنین امر نفسی استحبابی وجود ندارد. امام خمینی و ما تبعا للامام عرض می کنیم که این جا امر نفسی استحبابی نیز نسبت به این وضو وجود ندارد. پس قبل الوقت نه امر غیری متوجه این وضو است و نه امر نفسی استحبابی.

امر غیری قبل الوقت به وضو متعلق نشده است زیرا ذی المقدمه آن که نماز است خودش متعلق امر نفسی واقع نشده است و زمانی که خود نماز هنوز مامور به نیست دیگر معنا ندارد که وضو مامور به به امر غیری باشد. وقتی ذی المقدمه واجب نیست معنا ندارد که مقدمه واجب شود تبعا لذی المقدمه. پس امر غیری قبل از وقت وجود ندارد. امر نفسی نیز طبق فرض به وضو متعلق نشده است. پس چگونه می توانیم قبل از وقت وضو بگیریم؟ همان طور که بیان شد قبل از وقت وضو به قصد قربت به معنای حقیقی خودش نه به معنای قصد امر. یعنی نمی توان گفت وضو می گیرم چون خدا دستور داده است. زیرا گفتیم امر نفسی استحبابی نیست؛ امر غیری هم نیست. نه می توان گفت وضو می گیرم چون خدا امر استحبابی به وضو کرده است و نه می توان گفت خدا امر غیری به وضو کرده است. بلکه می گوئیم وضو می گیریم به قصد تقرب به خدا. این که عبد را به خدا نزدیک کند و او را بالا ببرد. پس وضوی قبل از وقت طبق مبنای مورد نظر هیچ اشکالی ندارد ولی باید توجه داشت که این وضو قبل از وقت صرفا به قصد تقرب به سوی خدا می تواند می باشد (همان طور که قبلا بیان این شد این بیان مطابق نظر امام خمینی است) پس وضوی قبل از وقت به این عنوان هیچ اشکالی ندارد.

۲. وضوی بعد از وقت نیز از همین قرار است اگر گفتیم وضو برای عبادت نیازی به امر ندارد و صرف قصد تقرب کافی است بعد از وقت نیز می تواند مانند قبل از وقت وضو بگیرد به قصد تقرب الی الله نه به قصد امتثال امر. یعنی عبد می گوید من وضو می گیرم به این جهت که به خدا نزدیک شوم. لذا فرقی بین بعد از وقت و قبل از وقت نیست. مهم این است که وضویی که عبد می گیرد حقیقت عبادت در آن تحقق پیدا کند. عبادت این وضو با قصد تقرب حاصل می شود که هم قبل از وقت و هم بعد از وقت می تواند باشد. لذا اگر قبل از وقت با قصد تقرب وضو گرفت می تواند بعد از وقت با این وضو نماز بخواند. اما دیگر قصد امر غیری نمی تواند بکند زیرا اصلا امر غیری وجود ندارد زیرا امر نفسی هنوز وجود ندارد که امر غیری بخواهد بوجود بیاید. یعنی هنوز خطاب صل یا اقیموالصلوه متوجه عبد نشده و نماز واجب نشده تا به اعتبار وجوب نماز امر غیری هم متوجه وضو شود. پس مشکلی ندارد اگر کسی با قصد قربت وضو گرفت «لا بقصد الامر الوجوبی الغیری و لا بقصد الامر النفسی الاستحبابی» بلکه صرفا به قصد قربت این وضو عبادت محقق است و مکلف را طاهر کرده و با همین وضو می تواند بعد از وقت نماز بخواند. همچنین وضویی که بعد از وقت می گیرد. فرض کنید الان ظهر است و اذان گفتند و یک ساعت بعد عبد وضو می گیرد. اگر این وضو را با قصد تقرب الی الله انجام بدهد، عبادت این وضو تمام است زیرا اساسا عبادت وضو طبق مبنای مختار تبعا للامام الخمینی به قصد تقرب محقق می شود و این بعد از وقت نیز محقق است و با همین وضو می تواند نماز بخواند.

۳. طبق این نظریه و راه حل مختار اگر کسی بعد از وقت وضو بگیرد به قصد امر غیری ولی قصد تقرب نکند وضویش صحیح نیست.

امام خمینی فرمودند تمام راه حل هایی که بیان شد مبتنی بر این پیش فرض بوده که اساسا عبادت متوقف بر امر است. یعنی اگر بخواهیم عبادت چیزی را درست کنیم چاره ای نداریم جز این که امر از ناحیه خدا متوجه او شده باشد چه وجوبی و چه استحبابی. زیرا امر غیری عبادت درست کن نیست. درحالی که امام خمینی گفتند ما راه حل دیگری داریم. اگر بخواهیم پای امر را پیش بکشیم همان اشکالاتی که قبلا بیان شد بوجود می آید. به نظر ایشان عبادت متوقف بر امر نیست بلکه به صرف خود قصد قربت حاصل می شود. چه کسی گفته عبادت متوقف بر امر است. لذا ایشان می فرمایند ما نیازی به امر نداریم. بله آن چه

که ما نیاز داریم این است که شارع برای ما بیان کند که این عمل نیازمند به قصد قربت است زیرا بعضی از اعمال نیازمند به قصد قربت نیست. وقتی به شارع مراجعه می کنیم می بینیم که خیلی از اعمال را عبادت قرار داده و محتاج قصد قربت می باشند مثل وضو که اجماع بین فریقین است که وضو عبادت است اما تطهیر الثوب للصلوة عبادت نیست. شرط لازم می باشد ولی عبادیت ندارد اما وضو عبادت است.

بالاخره از بیان شارع این مطلب باید کشف شود و الا اگر شارع نگوید خیلی از موارد قابل تشخیص نیست. بله در مورد سجده حتی اگر شارع بیانی نداشته باشد، انسان به عبادت بودن آن پی می برد. عبادت بعضی از اعمال واضح و روشن است ولی تعداد آن خیلی کم است مثل سجده و رکوع اما عبادیت وضو بدون بیان شارع امکان پذیر نیست. فرض کنید ظرف آبی در این جا وجود دارد و شخصی صورت و دست هایش را با آن بشوید و سر و پای خود را مسح کند؛ کجای این اعمال به حسب ظاهر عبادت محسوب می شود؟

لذا می گوئیم عبادیت وضو توسط شارع بیان شده و این اجماعی است اما این عبادیت لزوماً تابع امر نیست یعنی شارع می تواند به یک طریقی عبادیت این اعمال را برای مکلفین بیان کند. پس امر طبق نظر مشهور برای عبادیت اعمال لازم است و اگر چیزی بخواهد عبادت شود باید شارع به آن امر کرده باشد، در حالی که امام خمینی می فرماید: برای عبادیت نیاز به امر نیست؛ بلکه تنها نیاز به بیان است زیرا ممکن است عبادیت یک عمل از طریق شارع به مکلفین برسد بدون این که امری در کار باشد.

لذا طبق این بیان اگر کسی بعد از وقت وضو بگیرد و وضوی او به داعی امر غیری و قصد امر غیری باشد اما قصد تقرب الی الله را نداشته باشد، وضویش باطل است. زیرا آن چه که برای وضوی عبادی لازم است طبق این مبنا قصد قربت و تقرب الی الله است نه قصد امر. زیرا نوعاً قصد قربت را به معنای قصد امر می گیرند در حالی که امام خمینی می فرماید معنای قصد قربت چیز دیگری است. حتی اگر به عرف مراجعه شود بیشتر به آن معنا توجه دارند.

علی ای حال طبق نظر امام خمینی وضوی قبل از وقت و وضوی بعد از وقت برای این که قابل استفاده در نماز باشد و بتوانیم از آن برای دخول در نماز استفاده کنیم به قصد تقرب نیاز دارد. قبل از وقت که اساساً امر غیری وجود ندارد و اگر هم قصد امر غیری کند بی فایده است.

سوال:

استاد: طبق راه حل های قبلی عمده مشکل متوجه وضوی قبل از وقت است اما طبق این راه حل مشکل مهم تر متوجه وضوی بعد از وقت است. یعنی عبدی وضو را به داعی امر غیری برای نماز بگیرد در حالی که قصد تقرب نداشته باشد.

علی ای حال طبق راه حل اخیر که ما اختیار کردیم و امام خمینی آن را فرمودند وضوی قبل از وقت و بعد از وقت هر دو اگر به صرف قصد تقرب الی الله انجام شود صحیح و عبادت است و با این وضو می توان داخل در نماز شد.

اما این که گفته می شود اگر کسی اکنون فقط به قصد امر غیری وضو می گیرد؛ وضویش باطل است، وجهش روشن است. البته عده ای توجیهی در این مقام دارند که آن را بیان می کنیم.

عده ای می گویند اگر کسی وضوی قبل از وقت می گیرد مثل این که ساعت نه صبح وضو می گیرد برای نماز ظهر و قصد او این است که با این وضو بعداً نماز بخواند، به نحوی می توان آن را تصحیح کرد. امام خمینی معتقد است کسی که اکنون وضو می گیرد

به این قصد که نمازی که ظهر واجب می شود مشروط به این وضو است^۱، در این صورت این وضو صحیح است در حالی که به حسب عادی نباید این چنین باشد. البته امام خمینی در این مورد فتوا نداده اند. ایشان می فرمایند: اگر کسی الان وضو بگیرد ولی به داعی نمازی که آن نماز مشروط به این وضو است، اشکالی ندارد.

بحث جلسه آینده

باید طبق راه حل های دیگر نیز مسئله بررسی شود.

«الحمد لله رب العالمین»

^۱ مناہج الوصول، ج ۱، ص ۳۷۷.